

За възпитанието на девойката в истински християнски дух

Иеромонах Порфирий (Глинска света обител)

Добронравна жена придобива слава за мъжа,

а жена, която мрази правда, е връх на безчестие.

(Притч. 11:16)

Нищо не извисява жената толкова, колкото благочестието. Външната хубост старее и избледнява, а страхът Божий облича жената в неувяхваща красота. Благочестивата жена е трудолюбива, скромна, покорна, кротка, състрадателна, отнася се с уважение към всички, тя е примерна майка, добра стопанка и вярна спътница на мъжа си. Какво друго би могло да се иска от жената? *Благочестието е полезно за всичко, понеже съдържа обещание за сегашния и за бъдещия живот* (1 Тим. 4:8). Обаче съвременните цивилизатори смятат за нужно да посветят и нея в тайните на науките. Разбира се, това е не малка чест, но такава ли е и ползата? Семейният живот ето кръга на нейната дейност! А междувременно за науките е необходим обществен живот и граждански отношения. Как да се съчетаят тези две противоположности в едно лице? “Колкото повече жената започне да блести на мъжкото поприще казва един мислител, като забравя отредения ѝ кръг от дейности, толкова повече ще се обезобрази физически и моарално и ще изгуби природната си привлекателност”. Престолът на женските добродетели винаги и навсякъде е бил издиган под домашната стряха. Може би добронамерената, но съвсем неблагоприятна, ревност във вихъра на въодушевлението е престъпила границите на присъщото на девойките възпитание! Тя е привнесла такива неща, които решително откъсват девойката от нейния природен кръг и я предразполагат към самовластие, нега (пълно телесно доволство), безделие, разсеяност, лекомислие и неразделната с това разточителност. Затова на новото житейско поприще по-сурово и трудно, отколкото го е рисувало въображението им, девойките са малко способни за домашни занятия и семейни радости: те и сами се отегчават от своето положение, и за другите са в тежест. Ето защо съпружеският живот от време на време губи стойността си: младият човек поради много съображения смята за по-изгодно да остане неженен, отколкото да поема брачни задължения. И какви са последиците от това? Позор и безславие за обществото! И наистина, колко несъстояли се бракове има, колко се разтрогват, колко девойки загиват, колко хора се осакатяват от безгрижен и разгулен живот, колко нараства броят на сираците, изоставени от майките си, и колко биват убивани още в зародиш! Такъв повсеместен прилив на злото неволно ме наведе на мисъл, която може би превишава силите ми да опиша опита на

възпитание на девойките в истински християнски дух и да го посветя на братята в Христа. Утешавам се с надеждата, че този мой скромнен труд ще се оценява не по неговите достойнства, а по целта и причините за написването му.

Предназначението на жената

По плана на предвечните Божии съдби първата жена е била определена да бъде помощница на мъжа си. На Твореца не е било угодно да вижда в нашия праотец, с малко нещо умален пред Ангелите, същество празно, самодоволно, бездейно. Той е искал човекът Неговият образ и подобие, венецът на цялата природа и повелителят на земята все повече и повече да развива вътрешните си сили и чрез постепенно издигане по стълбицата на съвършенството да достига немислимата висота на приготвеното му блаженство. Затова, въвеждайки го в рая на сладостта, Господ му заповядал да обработва и да пази своя дял (Бит. 2:15), и наред с това обръщал погледа му към мисления рай пазенето и обработването на собственото сърце. *Защото царството Божие не е ястие и питие, а правда и мир и радост в Светаго Духа* (Рим. 14:17), казва Свещеното Писание. Именно в това велико дело първата жена е трябвало да бъде съратница на мъжа си. Тази чест би принадлежала и на нейните дъщери. Но след като в лицето на прамайката била изгубена невинността, съдбата на жената получила ново определение скръбно, трудно и страшно: *ще умножа и преумножа скръбта ти, кога си бременна казва Бог, с болки ще раждаш деца; и към мъжа си ще тегнеш; и той ще господарува над тебе* (Бит. 3:16). Очевидно е в какви отношения се поставя сега тя спрямо мъжа: върху нея пада дългът да споделя всичките му многобройни дела и грижи, щастието и несгодите, търпеливо да понася суровостта и всички странности на неговия характер, да поддържа отпадащите сили на духа му, да разнообразява и извисява радостите му, да съдейства за по-доброто и съществено възпитание на ума и сърцето на своите деца, да управлява дома, да насажда около себе си духа на мира, съгласието и любовта. Какви високи доблести изисква от нея всичко това, какво благоразумие, предвидливост, кротост, търпение и любов! А колко горчивина, неблагодарност, досада, оскърбление и невярност ще ѝ се наложи да изпита и претърпи! И може да се каже, че с нейните страдания трябва да бъде изкупвано семейното благо. Толкова важно е предназначението на жената! Светът е прекрасен тогава, когато жените пазят верността към своя дълг. С падението на прамайката не устоял и праотецът и всичко претърпяло крушение: същите фатални явления следват и след падението

на нейните дъщери. Когато излизат извън определения им кръг, те стават или своенравни, високомерни, горди, разточителни, користолюбиви, или безгрижни и в семействата се нарушава редът, цялото се разпада на части, баща въстава против син, син против баща, брат против брата, и всички взаимно рушат своята чест и наследство. Семейните неуредици се отразяват и върху обществото: чрез тях се потиска чувството за чест и правота, доверието се губи, започват раздори и тъжби, дейността върви към упадък, отслабват продуктивните сили на народа, умножава се бедността и се разстройват обществените дела. Именно до такива последици довежда женската разпуснатост.

Нравствената сила на жените

В нравственото тяло, както и във физическото, едното е толкова тясно свързано с другото, че неестественото действие на който и да било член довежда до цялостно разстройство. И колкото е по-слаб членът, толкова е по-уязвим и толкова по-скоро заради него могат да пострадат и силните. Жените очевидно са толкова слаби и ограничени, колкото са решителни и настойчиви; със силата на волята си те се поставят по-високо от своя пол. “Ако се отклони към зло казва св. Йоан Златоуст, жената извършва велики злодеяния; а ако се прилепи към добродетелта, по-скоро ще даде живота си, отколкото да отстъпи от своето намерение”. И колкото да се стараете да отслабите или да премахнете влиянието на жените, превесът пак ще остане на тяхна страна. Те господаруват и в робството и поставят окови на своите тирани. В стари времена героите смятали за особена чест да приемат от техните ръце знаците на победата. Всичко се съгласувало с тяхната воля. Ако основните нишки на велики световни събития не се преплитаха с многобройни странични обстоятелства, би станало ясно, че в по-голямата си част те са подготвени тайно от незаети с работа женски ръце. Впрочем това се вижда и от всичко, което ни е предала историята. А междувременно колко факти има, които не са влезли в нейните всемирни скрижали и които още повече биха разкрили тази истина! В онова, което жените не могат да извършат със своя ум, им помага природата: на техните малко и прости слова тя дава толкова непонятна сила на убеждението, че нерядко бавни, нерешителни или хладни хора се вдъхновяват от тях за необикновени начинания: жертват свободата, спокойствието, честта и живота си. *Добротата на жена лице весели* по думите на един от древните мъдrecи, *и от всичко най-желана е за мъжа* (Сир. 36:24 слав.). И така, ако съпругата е благочестива, с образовани ум и сърце, тя ще насочи мъжа си към всичко високо и прекрасно, дори той да има съвсем

противоположни наклонности: *ако на езика ѝ има приветливост и кротост* казва син Сирахов, *нейният мъж излиза из реда на синовете човешки* (Сир. 36:25). И напротив: дори да има половината от обратните качества, до каква крайност, до какво унижително положение може да доведе тя дори благонравен мъж: *както червей дървото, така погубва мъжа си злонравната жена* (Притч. 12:4 слав.). Ето защо свети апостол Петър изисква от жените кротък, тих, покорен нрав и богобоязлив живот, та мъже, които не се покоряват на Божието слово, без слова да се убедят от примера на жените си: *и вие, жените казва той, бъдете покорни на мъжете си, та, ако някои от тях не се покоряват на словото, чрез поведението на своите жени да бъдат спечелени без увещаване, като видят вашия чист богобоязлив живот* (1 Петр. 3:1, 2). Затова светият апостол им определя за правило да се украсяват *не външно с плетене на коси, не със златни накити, премени и светско образование, а с благочестие и скромност със скрития човек на сърцето в нетленната красота на кроткия и тих дух, което е драгоценно пред Бога* (1 Петр. 3:3, 4). И наистина колко величествена би била жената в такава премяна! Тя би била повече от обикновено същество: всяка нейна дума, движение, поглед биха внушавали на всички доверие и уважение към нея. Дори свенливостта и плахостта, на които сега се гледа като на недостатък на образованието, биха имали особена прелест и сила на убеждението. Застанала пред престола на Артаксеркс, кротката Естир нямала сили да понесе неговото страшно величие, смутила се и паднала от страх и с това го обезоръжава и явила тържеството си над него. В благочестивата и целомъдрена жена всичко е привлекателно, всичко е прекрасно, всичко е назидателно: тя побеждава със самата си слабост. Но ако жените в нещо имат сила, това е най-вече там, където засиява лъчът на живота, там те имат главната роля. Обикновено първите начатъци на възпитанието на децата се получават в семейното лоно; според характера на майките в децата се разкриват добрите или лошите страни, те служат за тях като първообраз. Затова общественото възпитание невинаги постига своята цел. В обществото някак повече се проявява онова, което вече е било подготвено в детството. Ако децата заедно с майчиното мляко бъдат закърмени с християнски правила, ако бъдат одухотворени с добродетелта и утвърдени в страха Божий, те ще принесат на семейството и обществото благословените плодове на мира. *И тъй, отдавайте всекиму, каквото сте длъжни: комуто данък данък; комуто берия берия; комуто страх страх; комуто чест чест* (Рим. 13:7). Но когато децата растат на дива лоза и са лишени от животворна влага, какво полезно може да се очаква от тях? От тях ще излязат тунейдци или вредни членове на обществото: *Бере ли се грозде от тръни, или смокини от репей?* (Мат. 7:16)? Не е ли очевидно, че в сумата от добро или зло се отразяват частните интереси, които майките принасят на обществото чрез своите деца? И така, две задължения на съпруга и

майка, еднакво важни, очакват девойките в техния житейски път. Но след като предназначението и нравствената им сила са толкова високи, какво трябва да бъде тяхното възпитание?

Духът на съвременното възпитание на девойките

и неговите последици

От съвременното възпитание на девойките може да се направи изводът, че те принадлежат не на семейния кръг, а на света, защото е възприето като правило те да бъдат обучавани на изкуството да се харесват; от тях се иска да не бъдат свенливи, а свободни, ловки, находчиви, остроумни, да знаят езици, литература, музика, песни и танци и да умеят, както се казва, винаги и навсякъде да се държат според добрия тон. Възпитателите ги оставят в безгрижна нега, сякаш наистина им е отредено да не познават труда и заниманията, присъщи на техния пол; не смятат за нужно да ги въвеждат в духа на християнството и да ги подчиняват на неговите високи правила. Те изучават Закон Божий и другите духовни и нравствени предмети повърхностно и само дотолкова, доколкото това се налага от светските изисквания, без да ги постигат със собствен опит: например, когато Църквата заповядва пост, те си позволяват всичко; когато призовава на молитва, те или се отдават на сън, или се занимават с ненужни неща, или посещават неподходящи места. Но за какво може да е способна със светската си ученост и обичайните си привички девойка, която при възпитанието си не е получила нито религиозен настрой, нито навик за труд? Когато стане съпруга, тя ще бъде бреме за мъжа си: вместо да се занимава с домакинството и всичко да следи сама, ще разчита на чужди ръце и очи и в собствения си дом ще бъде като чужда. Тя ще търси развлечения, ще се стреми към обществото, ще блести с дрехи и красота, ще следи модата и в нищо няма да изостава от нея, без да се съобразява нито със средствата, с които разполага, нито с положението на мъжа си. Дали дълговете му растат, или домакинството се разпада, това не я засяга: нека всичко пропада, стига само да се изпълняват нейните прищевки. Напразно е да се опитате да я вразумите или да я ограничите в пределите на подобаващия ред и умереност: тя по-скоро ще се реши на някаква крайност, отколкото да се откаже от своите нужди в полза на семейството или съпруга си. Наистина, колко често един дребен каприз на жената, неизпълнен от мъжа, става причина за техния разрыв! Погледнете обаче жената от низшите народни слоеве; това е чисто и всеотдайно същество: освен възпитанието на децата, върху нейните рамене лежат почти всички

задължения на домашния бит, дори в много неща тя отменя мъжа си, така че той носи несравнимо по-малко тежест от нея. Докато всички още спят дълбок сън, тя вече е заета с работата си и при това не смее да разполага със своята собственост, със своите изделия; често пъти вместо благодарност и добра дума чува ругатни и укори, а понякога бива бита; и всичко това понася толкова благодушно, че никой не забелязва нейните душевни скърби всички я виждат повече бодра и весела. Откъде е тази твърдост в обикновената жена? От това, че тя е възпитана по-близо до природата и в духа на светата вяра, не е разслабена с неа и предварително е подготвена за всички обстоятелства на семейния живот. Наистина, наблюдава се рязка противоположност между жената от висшите кръгове и жената от народа. Например, когато се разболее, едната е обградена с безчислени удобства и услуги; ако това става през зимата, тя стои в топли стаи, лежи на меко легло, под много одеяла и пред нея са поставени различни лекарства; ако е болна през лятото, пренасят я в други, по-прохладни стаи, или пък дори я местят на друго, повече или по-малко отдалечено място и я окръжават с всякакви не само с естествени, но и с изкуствено създадени условия за оздравяване, но въпреки всички възможни облекчения тя продължава да страда и едва е в състояние да понася пристъпите на болестта. Другата има само една стая, понякога мръсна и задушна, за постеля ѝ служи голият одър или нар, а за одеяло горната дреха; тя няма нито лекар, нито прислуга, която да ѝ приготвя храна и да се грижи за нея, и при все това понася болестта си много по-леко от първата, която разполага с всички удобства и способности за лечение. Тяхната липса се компенсира от самата природа, която неусетно доставя на болната целителна помощ. Често пъти причина за жестоките болести на богатата жена са оскърбеното самолюбие или извънредната раздразнителност. Бедната, напротив, твърдо понася всички скърби и озлобление единствено защото се въодушевява от вярата и обуздава своето самолюбие. При това колко такива патологични явления има при първата, които дори лекарското изкуство не може да обясни! И така, изисканото и угодливо възпитание изважда жената от нормалното състояние, развива в нея зачатъците на физическо разрушение, прави я раздразнителна, своенравна, надменна и капризна, докато богатото разнообразие от възпитателни средства би трябвало да противодейства на развърщаването на човешката природа да усъвършенства, по възможност, нейните недостатъци, да отсича лошите навици и склонности, да смекчава суровостта, да укротява страстите, да облагородява нравите и чувствата, да пробужда и разкрива силите на духа дотолкова, доколкото е необходимо за християнската дейност. И естествено е, че с каквито странности девойката израсне в семейството, с такива ще встъпи и в обществото. Там тя ще се отнася с неуважение към висшите, с равните ще бъде горделива, за низшите недостъпна, и с това ще настрои всички против себе си, а мъжа

си ще постави в най-неприятно положение. Затова брачните съюзи, особено в днешно време, са изгубили много от ценността си; често младите хора по външните условия на своя живот биха могли да встъпят в брак, но се опасяват да се обвържат с тежките му изисквания и заради жена с превратно възпитание да си навредят в очите на обществото. И ако някой се реши да се обвърже с брачни връзки, то е само защото разчита на богата зестра! Значи и в света не ценят особено много възпитанието на девойките, те вървят като приложение! Девойка с подобно възпитание не обещава нищо по-радостно, когато след време стане майка. Ако тя не е свикнала да ограничава дейността си със семейния кръг, ще има ли търпение постоянно да бъде с децата си? Не, тя ще сметне за необходимо да ги повери в чужди ръце. И колкото повече са тези ръце, толкова повече неудачи ще има, защото тези нещастни деца могат да видят или да чуят от възпитателите си какво ли не! Пък и самата тя, без да е проникната с християнски дух, винаги кръжаща във вихъра на суетата, какво полезно може да им даде? Само ще им разкрие своите склонности, ще посее в тях своето лекомислие, ще ги предразположи към своите прищевки и просто ще им предаде в наследство не злато, сребро и драгоценни камъни, а дървета, сено и слама! Тогава чудно ли е, че юношите, възпитани под влиянието на такива майки, се отдават на крайностите на буйното своеволие, че цветущото състояние се поглъща от прекомерен разкош и разточителство, че брачните съюзи се разкъсват от вероломство и ревност, че раздорите и несъгласията убиват семейния живот? Това са неизбежните последици от небрежното възпитание, това са греховете, викащи против онези жени, които, без да имат понятие за своето предназначение и лекомислено прекарвали детството и младостта си в празни разсеяни занимания, встъпват във важните отношения на съпругеския живот, стават майки без необходимото женско образование и дори с покварени ум и сърце. Но дайте им възпитание в наистина християнски дух възпитание, съобразено с тяхното предназначение и домашен бит, пригответе от тях знаещи домакини, достойни съпруги и благоразумни майки и вие ще видите каква промяна във всичко ще последва: семейният живот ще потече като чист поток, без сривове и стълкновения, разходите ще се съкратят, прищевките и капризите от всякакъв род ще отстъпят място на съществените потребности, във всичко ще има изобилие, децата ще се съревновават с майките си в честта и добродетелите така, както сега спорят с тях за тоалетите, модата и изкуството да се харесват; от едната и от другата страна ще се разкрият високи характери и членовете на семейството, съгласни помежду си в жизнените цели, ще се слоят в едно прекрасно цяло. Така благотворно би могло да бъде християнското възпитание на девойките!

Цел на християнското възпитание

на девойките

Непонятно е защо в християнския свят възпитанието на младите момичета не се съгласува с тяхното предназначение, докато това се е вземало предвид дори в езичеството. В Спарта, от най-ранна детска възраст подготвяли преди всичко бъдещите майки да дадат силни и самоотвержени за славата на отечеството граждани. Впрочем колкото и странно да било насоченото към тази цел спартанско възпитание, колкото и малко да се съобразявало с достойнството и предназначението на човека, то довело до необикновен обрат в републиката, възтържествувало над най-силните подбуди на природата и оформило жени с необикновена твърдост и дори героизъм на духа. А какво не би могло да даде за благо на човечеството възпитание, проникнато от християнската идея? Днешното възпитание на девойките е насочено най-вече към развитието в тях на способността да се харесват. Но изкуството да се харесват ги поставя в най-опасно положение, защото това, което се харесва на едни, не за всички е добро, докато доброто непременно се харесва на всички. Затова чрез възпитателните мерки в сърцето на девойката трябва да бъде насаждано не желанието да се харесва, а стремежът към онова, което е добро за всички, което е достойно за похвалата и уважението на всеки безпристрастен ценител на доброто и истината. Изкуството да се харесваш предполага пълна безхарактерност на волята, раболепно чувство, което се изменя според обстоятелствата на времето и качествата на лицата, на които искаш да се харесаш, предполага душа без положително понятие за доброто, без самостоятелна мисъл за хората, предметите и явленията. С такова образование ли трябва да се отличават дъщерите на християните? Желанието да се харесваш произлиза единствено от покварено сърце, както казва един от древните учители на Църквата (Тертулиан). Християнското благочестие гледа на всички подобни възхваляни в девойките качества като на хитро пресметната уловка, с която духът на бездната улавя душите в своите мрежи. То би искало да вижда в тях не прелъстителни призраци, не фантастични създания, винаги безгрижни, вечно усмихнати, а такива същества, които по скръбния път на добродетелта и горчивите изпитания неотклонно да се стремят *към целта, към наградата на горното от Бога призвание в Христа Исуса* (Фил. 3:14); би искало да вижда в тях скромност, целомъдрие, кротост, смирение, покорност, несъмнена вяра в пътищата на Промисъла и готовност към всички превратности на живота, като такива добродетели, с които се обуславя и семейното щастие, и благосъстоянието на обществото, и блаженият дял във вечността. Значи пряката цел на

християнското възпитание на девайките и най-важният предмет на неговото учение трябва да бъде не друго, а самото благочестие, от което произтичат всички временни и вечни блага. *Телесното упражнение за малко е полезно* казва свети апостол Павел, *а благочестието е полезно за всичко, понеже съдържа обещание за сегашния и за бъдещия живот* (1 Тим. 4:8).

Духът на християнското възпитание

и последиците от него

Оттук следва, че девайките трябва да се възпитават не в духа на света и по неговите правила, а според началата на светата вяра; да се скланят под игото на Господния закон; да се потиска в тях всякаква склонност към разсеяност и своеволие; да им се внушава любов и подчинение към родителите и властите, уважение към възрастните, благоразположеност към равните; да се упражняват в четене на назидателни книги, да им се дават като уроци най-вече онези места на Светото Писание и историята на Църквата, където се разкриват доблестта или силните характери на велики жени; да се изисква от тях точно изпълнение на уставите на Светата Църква и всички християнски правила; да се въвеждат в кръга на благочестиви занимания, да се предпазват от всякакви поводи и случаи за съблазън, които се срещат например в народните зрелища, театрите, шумните събрания и книгите с недобро съдържание; да се подготвят за трудове, съобразени с тяхното състояние и семейни задължения; да се приучват към умереност в храната, отдиха и съня; да се избират за тях такива игри, които укрепват силите им и наред с това извисяват и нравственото чувство; да се обръща внимание и на облеклото, като се поддържа скромността, простотата и постоянството в него; с една дума, както казва псалмопевецът, от страха Божий да трепери плътта им (Пс. 118:120). Защото, където обитава този страх, там е и всяка душевна чистота, оттам бяга всеки порок и всяко престъпление. Но каква висока нравственост, какво безукорно благочестие е нужно и от страна на педагозите, за да се изпълняват точно тези условия? Устните наставления не достигат до сърцето, пък и даваните примери, ако не са подкрепени с искрено убеждение, нямат по-голяма сила: те или са явно вяли и хладни, или прекалено пресилени, затова и в единия, и в другия случай се изобличават като притворни. На децата е по-достъпен езикът на сърцето, отколкото словото на ума: те по-скоро отгатват истинските мисли и чувства на своите наставници и родители, отколкото изучават правилата,

които те им преподават. Следователно, за да се внуши на децата страх Божий, за да се насадят в тях благочестиви чувства и предразположения, да се събуди стремеж към всичко високо и прекрасно и да се научат да ходят достойно пред Господа, наставниците и родителите сами трябва да бъдат дълбоко проникнати от духа на вярата и благочестието и да притежават висока нравственост. Без това и с най-добрите учебници или правила пряката цел на християнското възпитание не може да бъде достигната. Имало е случаи, когато и от първите разсадници на народното просвещение са излизали хора, чужди на вярата и нравствеността, и причината за това е, че те са имали нещастieto да растат под влиянието на такива умове, които не са съчетавали познанието на религиозните истини с вътрешна убеденост в тях. Какво например може да се очаква от деца, които още с първите им думички се поверяват на ръководството на наставници чужденци? Те ще се проникнат с техния дух, ще усвоят техните нрави, характер, склонности, привички, дори начина им на мислене и най-накрая ще излязат повече враждебни, отколкото предани синове на Църквата и отечеството; те ще принесат не зрели и изобилни плодове, а гроздовете на жлъчта и горчивината. И наистина, нима не по пътя на възпитанието от просветените страни е преминал и при нас този обичай да не се подчиняваме на уставите на Светата Църква, да живеем по своя воля, без да познаваме посветените на поста дни и някои строгости на покаянието? Не са ли донесени оттам заедно с науките в нашата девствена земя и гибелните семена на нечестието и безначалието? Защото ние трябва да имаме свои наставници и педагози, които при това се отличават с чистота на нравите, благочестие, ревност в Бога и пламенна любов към Отечеството. В каквото и положение да бъде поставена девойка, възпитана в истински християнски дух под ръководството на такива наставници, тя няма да промени нагласата си. Ако учащата ѝ бъде щастлива, нейните житници ще са пълни, овците ще се плодят, а *воловете* ще са *тлъсти*, по думите на псалмопевица (Пс. 143:13); тя няма да се самозабрави, няма да се устреми към утехите на чувствеността и разточителството. Тя ще запази златната среда във всичко. Чужда на честолюбиви претенции, няма да се превъзнесе пред никого, никого не ще оскърби и дори яремът на робството под ръката ѝ ще бъде лек. А ако я посети бедността? Предварително готова за всякакви трудове, тя безропотно ще застане редом със слугинята, без да губи своето величие, без да става робиня по дух, но винаги ще се отличава с благородство и чест. Тя може да каже с думите на свети апостол Павел: научих се да се задоволявам с каквото имам: знам да живея и в оскъдност, знам да живея и в изобилие; научена съм на всичко и всякак, и сита да бъда, и глад да търпя, и в обилие да бъда, и в лишение (Фил. 4:11, 12). Ако я застигнат някакви други скърби или клевети, неблагодарност или вероломство, тя и тук няма да падне духом, само ще потъжи и ще поскърби, както всеки човек, но няма да въздаде със зло за злото и ще бъде

вярна на дълга на честта и правотата. Ако към нея със силата си се прилепи съблазън и ласкателство? Тя и от тази борба ще излезе с победа и ще каже: *как прочее ще направя това голямо зло и ще съгреша пред Бога?* (Бит. 39:9). Тя като планета спътник, свързана с живота на своя мъж, с неотклонна правилност и ред ще се грижи за неговия домашен бит и ще разпръсква наоколо кротката светлина на своите добродетели и благоразумие. Каква чест за съпруга е да има за спътница и какво щастие за децата е да имат за майка толкова прекрасно същество! Тя ще внесе в самия зародиш на децата своите наклонности и предразположение. По нейното благочестие вече може отчасти да се съди за тяхното щастливо бъдеще. Забележително указание за това намираме в Свещената история. Защо от Авраам се раждат и Исмаил, по израза на предсказанието за него див осел, и Исаак благословиенето на всички народи? Защото метежната Агар в Исмаил повредила Авраамовото благословение, а добродетелната и смирена Сарра в Исаак с благословиенето на Авраама по най-чист и съвършен начин съчетала и собственото си благословение. Всички велики мъже дължат най-пряко своята морална доблест на високото благочестие на своите майки. Под майчината ръка първоначално се развивало в тях семето на всичко велико и дивно. Така например Самуил, едва наставен от първите уроци на майка си, се посвещава на служение на Господа и накрая става велик вожд на своя народ; също и седемте братя Макавеи, окрилени от великия дух на майчиното благочестие, стават поборници за вярата на своите отци. Божията премъдрост, осъществявайки плановите на своя Промисъл за човечеството чрез раждането и възпитанието, като оръдие за това определя чистите, обикновени, не заразени с духа на света жени, подобни на Анна, Соломония и други свети жени. Понякога и не съвсем узрялото, слабо семе, прието от добра земя, попива нейната сила, оживява, облагородява се и принася прекрасен плод. При облагородяването нравственият субект обикновено преобладава над най-слабия или по-малко нравствения и придава на плода своите собствени качества. Природата винаги благоприятства на онази страна, където има изобилие на свежи, сродни с нея сили. Толкова благотворно за децата е майчиното благочестие! Оттук се вижда, че участта да бъдат майки на благонравни, здрави по душа и тяло деца, принадлежи не на жените, отдадени на цялата светска суета и разсеяност, чийто ум е замъглен, въображението е разпалено и кръвта развълнувана от страсти, а на тези, които живеят с разум, във всяко благочестие и чистота.

Невъзможно е да се съчетае

духът на християнското възпитание

на девойките с духа на времето

Обаче мнозина мислят, че дори девойките да се възпитават според началата на светата вяра, без всякакво противодействие към нея, те могат едновременно с това да се подчинят и на изискванията на духа на времето, което се проявява в живота на образованите народи. Това е явно несправедливо; защото тук се крие все същият разложителен дух на света с всички негови страсти, заблуждения, прелести, хитрости и съблазни, който разиграва обичайните си роли във винаги привлекателни и увличащи образи под покрива на светския начин на живот, просвещението и привлекателността. Вгледайте се внимателно в него и вие веднага ще забележите отличителните му черти: ще видите каква хладина и небрежност има към делата на вярата и благочестието, какво пристрастие към чувствените утехы, каква алчност към облагите; и в същото време каква разточителност, какви пориви на властолюбието, и наред с това двуличиe в общуването и безразличие в отношенията! Като гледаш това, неволно си спомняш думите на пророк Исаия: *И каквото бъде с народа, също и със свещеника; каквото със слугата, също и с господаря му; каквото със слугинята, също и с господарката ѝ; каквото с купувача, също и с продавача; каквото с оногова, който взема назаем, също и с оногова, който дава назаем; каквото с оногова, който дава с лихва, също и с оногова, който дава лихва* (Ис. 24:2). Какви ли не още по-горчиви явления могат да се очакват тук, по-странни обичаи и по-разлагащ начин на мислене!.. Злото следва своите причини незабележимо, почти винаги отдалеч, понякога дори и в най-възхитителните образи на светския живот и просвещението. Именно по този начин лъжливият разум разрушава всички опори на нравствеността и разпространява навред своите пагубни начала. Священото Писание казва: *Защото ще дойде време, когато **човеците** не ще търпят здравето учение, но, водени от своите похоти, ще си насъберат учители да им гъделичкат слуха; те ще отвърнат слуха си от истината и към басни ще се обърнат* (2 Тим. 4:3, 4). Това наблюдаваме и сега. В днешно време младите хора с някакво особено наслаждение се опиват с вода от пробити кладенци и се отвръщат от живата и вечно течаща вода на израилевите извори; не се срамуват да бъдат осмислени в театрите, но не търпят изобличение на неправдите си в Господните храмове; ръкопляскаат на пошлите възгласи на артистите и се оскърбяват от светата истина в устата на нейните служители! Как или с какво да се обясни тази странност, ако не с изопачаване на понятията и оскъдняване на вярата? И плодовете на възпитанието под влиянието на такъв дух на времето ще бъдат нерадостни. *Защото не от тръни берат смокини, нито от къпина късат грозде* (Лук. 6:44). Ако всеобщото предвзето мнение в

полза на правилата на века и обаятелната сила на страстите не мамеха очите ни, ние бихме видели цялото си безобразие и бездната, в която стремително падаме! И както в минути на упоение, когато главата шуми, пред очите всичко се раздвоява и се върти, ние не можем нито да чуем, нито да видим, нито да разберем нищо, както трябва, така и под влияние на духа на времето хората изпитват същите пристъпи на световъртеж и също тъй малко виждат и разбират, както, когато се опият. Затова тук могат да се приведат думите на апостол Павел: *недейте се съобразява с тоя век, а се преобразявайте чрез обновления ваш ум, та да познавате от опит, коя е благата, угодна и свършена воля Божия* (Рим. 12:2).

Изкуствата за развлечение

Всяко начинание се осъществява и достига целта си не по друг начин, а само чрез целесъобразни средства. Какви плодове могат да се очакват от възпитание, което противодейства само на себе си и се противопоставя на християнството? Вземете например танците. Не са ли те отвратителна рожба на езичеството? Обаче са възведени на степента на изкуство и във възпитанието заемат едва ли не първо място. “Тече ли през един и същ отвор на извора сладка и горчива вода? Нима може, братя мои, смоковница да ражда маслини, или лоза смокини? Тъй и от един извор не може да тече солена и сладка вода” (Иак. 3:11, 12). *Не знаете ли, че малко квас заквася цялото тесто?* (1 Кор. 5:6). Ако е истина, както се твърди, че танците, подобно на други гимнастически упражнения, много спомагат за правилното развитие на организма и укрепването на силите, не е лъжа и това, че те ускоряват пробуждането на страстни движения в младата душа, и обратното, сами стават по-буйни, когато се разпалват със страст. Затова не е възможно, когато кръжи във вихъра на възторжен танц с някой юноша, девойката да не усеща никакво вълнение. Докоснатата заедно с другите струна обикновено ражда съзвучие. И колко често подобно сближаване веднъж завинаги решава съдбата на девойките! При това с танците се съчетава и музика. Тя им дава живот. Според нейното настроение в душата се пробуждат чувства или прекалено живи и възторжени, или кротки и тихи. Разказват, че веднъж, когато Тимотей свирил пред Александър фригийска песен, го накарал насред вечерята да се хване за оръжието, а после смекчил звуците и го успокоил така, че той отново се завърнал при пируващите. По това може да се съди, че когато изучава музика, девойката се настройва напълно според нейните мотиви. Знаем, че музиката се допуска и от християнството и като жив глас дори е въведена в Богослужението на Православната Църква, но тук тя има

съвсем друг характер, друга хармония диатонична, а не хроматична, поривиста, бурно вълнуваща сърдечните чувства. При това способностите в този род изкуство се разкриват, зреят и усъвършенстват не в тишината на семейния живот, а в обществото или на сцената: обществото служи за тях като пробен камък, дава им храна, въодушевление и оценка. Когато девойката пее или свири пред близки, прави това някак вяло, хладно, като че неохотно, но щом само се изправи пред публика, става съвсем друга: тук тя цялата гори в своето изкуство. Значи чрез тези изкуства тя вече е изгубена за семейството и започва да живее за обществото, увлича се от неговите изисквания и, така да се каже, се слива в един шумен поток с него. Тук ѝ е нужна цялата твърдост на характера, цялото благородство на душата и цялото благоразумие, за да се задържи в своето положение. Но може ли да се разчита на младата възраст, винаги безгрижна, разсеяна и повече склонна към волност? Трябва да ѝ се връзва олово, а не крила, както се изразява един учител в нравствеността, иначе тя ще се отскубне и ще отлети. Кой сее плевели между жито? Те се раждат от само себе си, и то в изобилие, така че понякога заглушават и него. Развлекателните изкуства за нравствените занимания са същото, каквото и плевелите за житото. Под влияние на разтлената природа те и без ръководство вземат решителен превес над проявите на истинското добро. Затова съвсем не би следвало девойките специално да бъдат занимавани с тях; страстта към чувствените удоволствия и без това вече не познава мярка, така че за нейното удовлетворение се забравят и дълг, и призвание. Може би някои мислят, че радостта влиза в сърцето отвън, но вгледай се и ще видиш, че тя просветлява живота отвътре. Жената къщовница, заета постоянно с благоустройството на своя дом, неуморно изпълняваща задълженията на домакиня и майка, дори няма време да помисли за тези забави. Затова всички части на домашното управление, които тя привежда във взаимна съгласуваност, раждат за нея такава хармония, която е несравнимо по-възхитителна и по-висока от всякаво музикално съзвучие, често неотговарящо на нуждите на душата. В древността с изкуствата за развлечение се занимавали робите, но учителите на Църквата въставали и против това: “Бедната жена казва Василий Велики вместо да се научи как да владее вретеното, е научена от теб да протяга ръце към лирата, и за това може би ти си плащал пари и си я дал да се обучава при някоя друга жена, станала за младите девизи наставница в подобни дела. Заради нея в деня на Съда ще те застигне двойно бедствие, защото и сам ти си покварен, и с лукави наставления си отвърнал бедната душа от Бога. Жалко зрелище за целомъдрени очи е жена не зад тъкачния стан, а с лира в ръка, позната не само на собствения си мъж, а гледана от всички, станала общо достояние, пееща не псалом на изповедта, а любодейни песни, не молеща се на Бога, а бързаща към геената, устремена не към Божията църква, а извеждаща и другите от нея заедно със себе си! И наистина, такива сякаш тъкат

паяжина, поставили ръце на опънатите струни, като сноват често напред-назад с лъка като със совалка, не дават да се види и краят на това занимание. Защото в нужните за живота изкуства краят е пред очите ни, например в дърводелското изкуство пейката, в строителното къщата, в корабното кораба, в тъкачното дрехата, в ковашкото мечът. А в празните изкуства, каквито са свирнята на гусли и лира или танците, заедно с края на действието изчезва и самото произведение. И наистина, по словото на апостола, техният край е смърт”. Така разсъждава за тези изкуства на развлечението великият учител на Църквата.

Театрите и народните зрелища

Не по-добри са театрите и народните зрелища, до които се допускат подрастващите девойки; и им се позволяват, особено първите, като най-невинни и уж благородни развлечения, като подготвителни уроци за многостранния практически живот. За тях свети Йоан Златоуст се изказва така: “Къде можеш да чуеш развратни слова, блудни песни, любострастен глас, къде ще видиш изписани вежди, начервени страни, особено изкусно подбрани премени, изпълнена с очарование походка и множество други примамки за прелъстяване и увличане на зрителите къде, ако не в театъра?” А зрелищата се отличават с още по-голяма волност: тук цинизмът се разгръща в цялото си безобразие. Не напразно Светата Църква във всички времена се е изправяла против театрите и зрелищата с всички възможни забрани и е гонела от своите свещени притвори онези, които не искат да се откажат от тях. Може би ще кажат, че в днешните театри няма нищо съблазнително, укорно и позорно в нравствено отношение, че служат като школа и се отличават с добросъвестност на представленията и тънък хумор? Къде са опитите, къде са примерите, че тези трагически представления, тези комични фарсове, от които всички се възхищават и които уж имат за цел да извисяват добродетелта и да представят омерзението на порока, водят до щастлива промяна в нравите?! Порокът си остава това, което е бил, но става само по-изискан, по-хитър, по-съблазнителен и следователно по-опасен. Той се прикрива с маската на честта, без да се изчервява, се смее на своето безобразие и ръкопляска също така, както и останалите зрители. Не на артистите е предоставена честта да облагородяват човешкото сърце, а на вярата и благочестието: “със страх и трепет вършете вашето спасение казва Светото Писание, защото Бог е, Който ви прави и да искате, и да действате според благата Му воля” (Фил. 2:12, 13). В театъра младите сърца много по-скоро се настройват в съзвучие с онези страсти, които са най-сродни с техните

наклонности и на сцената се представят олицетворени с цялата сила на очарованието; и следователно вместо да се утвърждават по пътя на добродетелта, се отклоняват по безпътицата на порока. Нужни са много внимание и грижа, за да се опази нравствената чистота на девойките и без тези поводи за съблазън; защото освен че *помислите на човешкото сърце са зло още от младините му* (Бит. 8:21), колко много неща се отпечатват в младата душа, които тя отначало не забелязва и които след време смущават чистотата на ума и спокойствието на съвестта. Някой предмет, още в детството случайно попаднал пред очите ни, не се усвоява от съзнанието и веднага се забравя, но в зрелите ни години често пъти изведнъж живо изплува в паметта и се влива в душата като трън. Понякога, в минути на молитвено разположение на духа, без да искаме, в ума ни идват такива неща, които преди време леко са докоснали духа ни, и отнасят ума неизвестно къде. Нима тогава тук, в театъра, толкова много предмети разнообразни, живи и увлекателни, услаждащи очите и слуха, няма да завладеят младите сърца? Тези неща винаги и навсякъде ще възникват във въображението, ще бъдат внесени дори в Божиите храмове и ще се смесят с молитвите. “Такива представи казва Василий Велики, отпечатващи се в душата подобно на живописни картини, са мерзост, изпълваща цялата разумна част на душата. Те възпламеняват въображението, вълнуват кръвта, възбуждат възделение и раждат греховно наслаждение. А грехът, заченат по такъв начин в душата и тайно извършван в нея, е още по-ужасен, защото той не познава прегради и не се нуждае от помощ, както греховете в действителния живот. Последните изискват време, удобен случай, усилие, помощници и други пособия, а този се извършва по всяко време, без предварителна подготовка и труд”.
Защо да се удивляваме, че млади хора, понякога с отлично образование, даже изучили превъзходните правила на нравствеността и религията, изведнъж, щом станат независими, неочаквано се отдават на пороци? Сърцето им отдавна вече е било покварено, те тайно са водели преговори с порока и само от страх все още са се удържали на пътя на честта. И понеже грехът обикновено се корени във възделението, затова и Господ ни повелява преди всичко да имаме чиста душа: *пази се, да не влезе в сърцето ти беззаконна мисъл* (Втор. 15:9).

Облеклото

А и дрехите, с които девойките особено се занимават и които изглеждат безвредни, неволно ги предразполагат към изкусителни помисли и малко по малко отслабват чувството за скромност. Модата нерядко въвежда

безсрамно разголване, пред което дори млад мъж, ако е скромен, свенливо навежда очи. Откакто Западът облече девойките в своите митични, прозрачни, леки одежди, те видимо започнаха да променят нравите си, станаха по-волни, почувстваха желание да се харесват, и като окрилени се отскубнаха от своите покои, закръжиха и се понесоха навсякъде. Къде няма да ги срещнете сега! Те са и в театрите, и на маскарадите, и в клубовете, и на обществени забави навсякъде. И затова в крайна сметка техните прищевки и разточителност нямат мяра. Навремето венчалната премяна на майката се предавала на дъщерята, а сега моделите на дрехите се менят всяка седмица. И ето че това, което с труд са събирали предците, леко и бързо се разпилява от новото поколение. Сега нищо не затруднява толкова брачните връзки, колкото тази извънмерна разточителност, тази изисканост в тоалетите, тази разсеяност. Често мъжът не се решава да встъпи в съпругески отношения само поради това, че неговите ограничени доходи и имущество са съвсем недостатъчни, за да покрият разходите, налагани от така нареченото светско приличие. Девойките, подобно на двуполюсен магнит, от една страна, привличат, а, от друга отблъскват. А е трябвало от детинство да се пресича у тях склонността към тоалети и да не им се дава друго украшение, освен скромността, простотата и еднообразието; но се получава обратното: по сегашните правила за възпитание девойките намират в облеклото допълнително поощрение за себе си и затова, незабележимо заразявайки се от страстта да се разкрасяват, след време заедно с брачния венец внасят в семейството плач и мъка! Може да се подозира, че тези чуждоземни костюми имат свой тайнствен език, чрез който враждебните умове предизвикват руския народ към някаква ужасна драма. При тях всичко има значение. Има примери, че тревожният дух на метежните народи се е разкривал предварително ту в странната кройка на дрехите, ту в кърпите за глава, ту в прическите, ту в някои цветове... Непонятно е, ще кажат някои, по какъв начин чуждоземното облекло може да има влияние върху нравственото чувство. Непонятно е и това, как заедно с вещественото впечатление или усещане в душата се ражда съответстваща на впечатлението мисъл, обаче в това няма никакво съмнение. Езикът на символите ни е достъпен също така, както и членоразделният. Дрехите представляват и символи, в тях може да се види постепенният ход и развитие на образоваността, вкуса и самите страсти; още от дълбока древност дрехата се е смятала за един от отличителните признаци на нравствените качества на човека: *Облеклото, хиленето и вървежът на човека показват неговото свойство* (Сир. 19:27). Следователно и обратното дрехите могат да възпроизведат в съзнанието това, което се разкрива чрез тях, още повече, че в сърцето ни има природно съчувствие към всичко, което особено засяга някаква наша страст. При това не забравяйте, че сменяйки националната дреха с чужда, вие сякаш се пренасяте в чужд свят, пред вас възникват нови потребности, нови образи,

нов ред на нещата, нови условия на етикета; вие се подчинявате на чуждия вкус и начин на мислене, който може би е противен и на правилата на вярата, и на обичаите на вашите съотечественици. Този процес на приспособяване към чуждестранното, разбира се, ще ви отведе още по-далеч и вие най-сетне ще придобиете друга нагласа, друг начин на живот. Затова при народите първоначално незначителни нововъведения или промени почти винаги са били предшественици на велики преврати! Съдете след това в какво изкусително положение се поставят девойките, украсявайки се с такива дрехи, които очевидно излизат извън пределите на скромността и повече подхождат за театрално действие, отколкото за местните нужди и обичайните занимания в семейния живот. Ако и конят, както казват, се гордее с украсата си, какво ли впечатление правят такива дрехи на природната възприемчивост на едно младо момиче!

Светските книги

Ако дрехите неща бездушни, често уродливи и безсмислени, силно въздействат на душата, какво тогава могат да родят в нея светските книги, напоени с духа на присмехулството? На пръв поглед насочени само против грубите заблуди на човечеството неговите предразсъдъци, суеверия и страсти, те поставят в същата категория и такива неща, които очевидно са свързани с догмите на нашата вяра. Според това, как се разпространява четенето на книги от този род, вярата видимо оскъднява навсякъде: ето че вече и в работилниците се чува езикът на кощунството! Освен това тези книги са омърсени с множество драми на престъпната любов: в тях се разкрива това, което девойките не бива и да знаят, а междувременно те увеличат любопитството на крехката възраст и събуждат жив интерес. Кой ще спаси незащитното сърце от тази тънка отрова, особено когато в него е потиснато и чувството на вярата? Ето съкровенията, много рядко постижими причини за бързото юношеско съзряване, неотговарящите на възрастта разсъждения, опита в пороците, безнравствеността, скрита под външно благоприличие! Ето причините, поради които много юноши, преждевременно загубили душевни и телесни сили, са станали жертви на тайни пороци! Всичко, което години наред е надзиравала и охранявала майчината любов, бащината грижа, бдителността на наставниците всичко понякога се разрушава за няколко часа само с една пагубна книга! Кой може да е сигурен, че и младото момиче няма да претърпи същото крушение от подобни книги? То застава на пътя на погибелта дори само ако тайно се наслаждава на съблазнителни сцени. То вече не може да бъде чисто нито пред Бога, нито в собствените си очи. Разбира се, то се

прикрива още с маската на благонравието, но този покров е прекалено прозрачен за проникателните очи. Страстните движения на сърцето, както и неговата нечистота се разкриват в девойката толкова естествено, колкото естествено в чертите, в гласа и походката на мъжа се отразяват телесната му сила и твърдостта на неговия характер. Затова най-доброто украшение и залог за бъдещото щастие на девойката е невинността.

Каква трябва да бъде дисциплината

при възпитанието на девойките?

За да се опази чистотата на ума и сърцето в девойките и да се възпита в тях кроткото чувство на вярата, трябва да им се забраняват зрелищните удоволствия, да се отвръщат погледите им от нелепи представления, да не се допуска до слуха им страстно пеене, а особено да не им се позволява да четат такива книги, в които няма решително нищо, освен позорни сцени и чудовищни блянове на възпаленото въображение, противни на природата и нравствената цел мечтания, и да се пресича всякаква претенциозност в облеклото, като се развива в тях скромност и простота. С една дума те трябва да се пазят от всякакви случаи и поводи за увлечение. Днешната педагогика, разбира се, не е съгласна с такива мерки; тя би искала децата да възлизат към добродетелта не с принуждение или механично, а свободно и с пълно съзнание за нейното достойнство. Затова тя не пази децата толкова строго, както са ги пазели древните, но им предоставя опитно да познават себе си и неразделните с тяхната възраст опасности, въвежда ги преждевременно в борба със съблазните, за да развие и укрепи чрез това духовните и нравствените им сили. Не е ли опасен подобен опит? Ако и в зряла възраст и при опитно самопознание много малко са хората, които с непоколебима твърдост противостоят на съблазните, можем ли да разчитаме на това в младата възраст, в нищо неизкушена и доверчива към всичко? Още преди да започнат да осъзнават себе си, децата се излагат на действията на съблазънта; така че, когато идва съзнанието, те вече са наполовина повредени. Нима може да се мисли, че човечеството се е усъвършенствало повече и е отишло далеч напред по сравнение с предишните времена? Да не говорим за древните християни, сравнете вашите предци с днешното поколение и ще видите, че превъзходството е на тяхна страна; ще видите каква твърдост е имало в характерите им, каква точност в изпълнението на уставите на Светата Църква, благородство във взаимоотношенията, чинопочитание, уважение към възрастните и добросъвестност във всичко! С една дума, ще видите рязката

противоположност между днешното и миналото! Защо е така? Защото съвременното възпитание е много отслабено с чужди обичаи, докато нашите предци са възпитавали децата си по указание на светата вяра в народен дух; те строго са следели поведението им и винаги са ги държали под заплаха. Ето неизменното им правило: *Не оставяй момъка без наказание; ако го накажеш с пръчка, той няма да умре; ще го накажеш с пръчка, и ще спасиш душата му от преизподнята* (Притч. 23:13, 14). Пътят, който води към добродетелта, отначало е стръмен, неравен и недостъпен и са нужни много усилия, за да достигне човек нейният връх. Затова, докато децата не свикнат и не придобият навик към добродетелта, понякога се налага да бъдат водени и против волята им. Защото *всяко наказание по думите на учителя на народите, изпърво не се показва да е за радост, а за скръб; но отпосле на обучените чрез него то принася мирен плод на праведност* (Евр. 12:11). Съдейки по духа на времето и неговите горчиви прояви днес, надзорът над децата би трябвало да се усили още повече, а не да се допуска някакво облекчение в това отношение или прекомерно да се разчита на доброто разположение на сърцето им. И Свещеното Писание казва: *наследникът, докле е невръстен, с нищо се не отличава от роб, макар и да е господар на всичко; но е под настойници и домоуправители до **определения** от бащата срок* (Гал. 4:1, 2). Дори самата природа дава пример, че колкото по-нежен и благороден е плодът, толкова по-грижливо се укрива и защитава. Вземете например пшениченото зърно: освен че е покрито с обвивка, то се пази от остър осил, за да не бъде грабнато от птиците или изгорено от слънчевия зной. Всички произведения на природата се раждат и растат в неведома тайна. Скритостта е едва ли не първото условие за тяхното съвършенство. Диамантът не би бил такъв, ако природата не беше го затворила в своите подземни скривалища; там той се образува, укрепва, изкристализира и става пригоден да удовлетвори всякакви високи изисквания. Такова трябва да бъде и възпитанието на девойките. Колкото са по-неразлъчни от своя семеен кръг, колкото са по-далеч от бляскавите сцени на света, колкото повече възрастват в простота на сърцето, без всякакви претенции в изкуството да се харесват, толкова са по-прекрасни, по-скрити и следователно по-щастливи и полезни за обществото. Незабележимите полски цветя не пазят ли своята ароматна свежест по-дълго от онези, които са поставени за украса на видно място или пък растат край пътя, където от зноя, вятъра и честото любопитство на пътниците преждевременно бледнеят и увяхват? Неизвестността е най-надеждната защита за девойката. А тази, която е свикнала да привлича погледите на публиката и дори се стреми към това, сама проправя път към сърцето си: тя става по-малко свенлива, докато свенливостта е естествен страж на невинността, защото, когато нито доводите на разума, нито очевидната опасност, страхът от наказание, всеобщите укори или други подбуди не могат да

удържат девойката по пътя на честта, много често я удържа срамът. Той ѝ идва на помощ, преди тя да започне да съзнава себе си. Да се отслабва това благодетелно чувство, значи да се разрушава щитът на самата природа. Именно затова тя е надарила жените с повече свян от мъжете, за да ги направи по-недостъпни за внушенията на съблазънта и да облекчи борбата им с изкушенията, които биха били трудно преодолими, ако жените, по своята скромност, не се държах на известно разстояние от мъжете. Затова свянът трябва още повече да се развива у девойките. “Почитай, мила дъще, това вродено чувство казва един чуждестранен учител и внимавай да не го унищожиш. Тогава няма да станеш презряна в собствените си очи пред своя род и дори пред най-презрения от мъжете. Избягвай събрания, в които се забравят правилата на благоприличието, избягвай разговори, дори с твоите приятелки, от които по справедливост би трябвало да се изчервяваш, ако ги чуе някой друг; избягвай ласкателите, които привидно се възхищават от твоята красота, докато всъщност имат предвид само как неусетно да събудят у тебе склонността, чрез която ти трябва да забравиш себе си, и най-накрая да станеш плячка на своите нечисти желания. Бъди свенлива не само пред другите, но и пред самата себе си! Гнуси се от всеки спомен, който може да пробуди у теб нечистите мисли; бягай от необузданите представи на твоето въображение и ги насочвай към полезна дейност или важни размисли”. Тези правила могат да служат като ръководство и за нашите девойки. И така, свянът несправедливо се приема като признак за необразованост: той е естествено свойство на девическата скромност и чистота. Преблагословената Дева Мария се смутила, когато чула поздрава на Ангела, защото го взела за обикновен мъж, и от свенливост не могла да му отговори с взаимно приветствие или да каже каквото и да било, преди да разбере, че вижда пред себе си небесен благовестник. Какъв многозначителен урок за девойките! Доверчивото им поведение с мъжете понякога стига твърде далеч. Чертата между малкото и голямото е толкова незабележима, че на мнозина им се струва, че се държат в пределите на честта, докато всъщност нейната граница отдавна е престъпена. Колкото и да е благороден един мъж, но към неговите знаци на приятелство винаги се примесва не съвсем чистото влечение и то измества святото чувство на невинност. За девойката би било по-безопасно и подобаващо да се държи на известно разстояние, отколкото от чувството за светско приличие да си позволява фамилиарност с него. Трябва да признаем, че съвременното възпитание поставя девойката на едно ниво с мъжа, затова и тя е станала по-смела, по-предприемчива, по-настойчива. Ето защо е трудно да бъде върната към онази простота, която някога е служила за граница между мъжа и жената. Тук се поставя въпросът:

Нужно ли е жената да е образована? Християните във всички времена са били съгласни в това, че на жената приляга не толкова учението, колкото

благочестието. Защо? Защото по пътя на учението тя напълно се отклонява от своето предназначение, охлажда към обичайните си занимания и се привързва към такива, които не са съобразени с нейното положение, понеже изискват свобода и независимост да върви не по пътищата на своя пол; а също и защото постъпва против природата и здравия смисъл, както и женоподобният мъж, който повече се занимава с облеклото си и поставя цялото си достойнство в зависимост от изискаността на то-алета. Едни от най-радостните страници на историята са тези, в които жената е пример на добронравие и благочестие не само в семейството, но и в обществото. Така е било тогава, когато тя е предвождала многобройни дружини в най-кървавата бран с враговете на Христовата Църква. В областта на науките тя сама никога не е облагодетелствала човечеството (с много редки изключения) и тук е забележителна само с това, че притежавайки по природа изтънчен и възвишен вкус, се поразява от истинската красота на изящните произведения и от пръв поглед ги различава от фалшивите; а да създаде нещо, което носи върху себе си печата на творчеството, най-често не е по силите ѝ. В учения свят тя е като красива пеперуда в царството на Флора, която кръжи сред цветята и се опива от уханната им влага, но сама не я произвежда. Дори нещо научно да е излязло от женския кабинет, това е било повече проба на перото или слабо подражание, но съвсем не творчество. Честта на великите открития е предоставена на мъжа, от който, по закона на природата, жената трябва да заимства светлина. За жена със светско образование не е лесно да го примири със своето честолюбие, защото освен че по природа тя е властолюбива, познанията още повече подбуждат нейното властолюбие. Свикнала от детинство да блести със своите дарования, тя няма да остави обичайните си претенции и в съпружеството. И поощренията, с които обикновено се съпровожда младата възраст, я предразполагат към извънредно високи амбиции. При възпитанието понякога се случва същото, каквото и при лечението: както там, лекувайки една болест, нерядко добавят към нея и друга, така и тук от желание да облагородят и възвисят нравственото чувство, го правят самолюбиво, раздразнително, тревожно. Тя трябва да има или щастлив характер, или да бъде проникната с кроткото чувство на вярата, за да потисне в себе си всякакво превъзнасяне. Затова в древността девойките от всички съсловия били възпитавани в истински християнски дух и в евангелска простота, без всякакви претенции за ученост. Свети Григорий, братът на свети Василий Велики, пише за възпитанието на сестра си Макрина така: “Майка ми сама се грижеше за нейното образование, но не за онова външно образование, което децата обикновено черпят от стихотворните произведения. Тя смяташе за срамно и съвсем неприлично за нежна и благотворителна душа да изучава женските страсти в трагедиите или да се запознава с безсрамието в комедиите и по някакъв начин да се осквернява с нескромни разкази за жени. Невръстната дъщеря

изучаваше това, което според майката можеше с лекота да възприеме от боговдъхновеното Писание, особено Премъдростта Соломонова, и още повече това, което служи за образование в нравствения живот. Тя беше запозната и с книга Псалми, и в определеното време четеше посочените ѝ части от нея. Ставаше ли от сън, залавяше ли се за учение, почиваше ли си преди или след обяд, преди лягане, застанала на молитва – тя навсякъде имаше със себе си Псалтира, като добра спътница, която никога не се отделя от своята приятелка”. Почти по същия начин се възпитавали и останалите християнски девойки от онова време. Учили ги изключително на това, което било пряка потребност на домакинята и майката в семейството; не обременявали главите им с нещо ненужно; не сипели похвали, не ги галели без мяра, не ги излагали на показ пред публика; отстранявали всички поводи за тщеславие и високомерие, следели всеки техен поглед, походка, движение и не оставяли без изправяне нищо от това, което забелязвали, по думите на сина Сирахов: *Имаш ли дъщери, имай грижа за целомъдрието им и не им показвай весело лице* (Сир. 7:26). *Над безсрамна дъщеря усили надзора, за да те не направи гавра на враговете, притча в града и укор в народа и да те не посрами пред обществото* (Сир. 42:11). Колко дълбоко древните познавали природата на жените и пътя, по който те трябва да бъдат водени към естественото си предназначение! И колко благотворни били последиците на такова възпитание! Чужди на всякакви суетни картини на честолюбието, жените не се превъзнасяли, не се самозабравяли, знаели своята работа, живеели само за щастието на семейството си, винаги и във всичко били верни на своя дълг. Девойките, винаги покорни на родителската воля, винаги предани на Промисъла, не бързали да живеят, не мечтаели за бъдещето; те цъфтели в някаква невинна самодостатъчност, сред свойствените на техния пол занятия, без да се поддават на никакви прищевки, живеели според благосъстоянието си и се отличавали с извънредна чистота на нравите. Следователно, ще кажат някои, жените трябва винаги да остават на най-ниското стъпало на образованието? Напротив. Именно това настроение, което сега посочихме, извисява тяхното нравствено достойнство, чрез него именно се постига пряката цел на тяхното битие. Дух Светий характеризира жената домакиня така: *Кой ще намери жена добродетелна? Нейната цена е по-висока от бисер; сърцето на мъжа ѝ е уверено в нея, и той не ще остане без печалба; тя му отплаща с добро, а не със зло, през всички дни на живота си. Набавя си вълна и лен, и на радо сърце работи с ръцете си. Тя, както търговските кораби, отдалеч си набавя храна. Тя става още през нощта и раздава храна в къщата си и уреченото на слугините си. Намисли си за нива, и придобива я; от плода на ръцете си насажда лозе. Препасва със сила кръста си и укрепва мишиците си. Тя чувствава, че занятието ѝ е добро, и светилото ѝ не гасне нощем. Протяга ръце към хурката, и пръстите ѝ се хващат за вретеното.*

Шепата си на сиромаш отворя, и ръката си на нужделив подава. Не се бои от студ за челядта си, защото цялата ѝ челяд е облечена с двойни дрехи. Тя си тъче килими; висон и пурпур е нейно облекло. Мъжът ѝ е известен при портите, кога седи със старейшините на страната. С мъдрост отваря устата си, и кротка поука е на езика ѝ (Притч. 31:10-23, 26). Каква пълнота на семейните добродетели се разкрива тук в образа на жената! Каква грижовна любов към мъжа и неуморно търпение в женските занимания! Какво благоразумно разпореждане с домакинството и бдителна грижа за домашните, дори до последната слугиня! Каква любвеобилна благотворителност към бедните и при това строго внимание към себе си! От нейната уста не излиза нито една нескромна дума! В нея няма нито тщеславие, нито пристрастие към украшения и премени, нито дори сянка на самоугождение. Лъжлива угодливост и суетна доброта няма в нея. Именно тези качества би трябвало да се имат предвид при възпитанието на девиците, а не образоваността. Много жени, преследващи външното просвещение, завинаги са останали изгубени за необходимите трудове, домашните занятия и семейните радости. Когато се омъжат, те не могат да облекчат със съчувствие тежките грижи на съпрузите си; когато станат домакини, не умеят да се разпореждат с дома; когато станат майки, не обичат грижите, съпътстващи майчиния дълг. По това може да се съди за щастieto на онези бракове, в които жените не се стремят да блестят с образование, а остават в своята простота, отличавайки се със смирение, кротост и благоденствие. И не е ли в това красотата на една картина, когато в нея с точност е издържано единството на основната мисъл и изяществото на цялото не се засенчва от красотата на някакви детайли? Не е ли оттам и удивителната хармония в членовете на нашия организъм, тази взаимна съподчиненост между тях, защото способността да мисли и да ги управлява е предоставена на главата? Всяко нещо в природата има своя мяра, тежест и брой. От кедъра до исопа, от ангела до човека всичко е в непрестанна прогресия. Щастieto и благосъстоянието са възможни само тогава, когато всеки член на семейството или обществото заема полагащото му се място и полага съразмерните с неговото предназначение сили. При това и най-високото образование, ако не съвпада с дейното християнско любомъдрие или добро поведение, няма никаква цена. *Който между вас е мъдър и искусен, нека покаже чрез своето добро поведение делата си в кротост и мъдрост. Но, ако в сърцето си имате горчива завист и свадливост, не се хвалете и не лъжете против истината: това не е мъдрост, която слиза отгоре, а земна, душевна, бесовска; защото, дето има завист и свадливост, там е неуредица и всичко лошо. А мъдростта, която иде отгоре, е първом чиста, после мирна, снизходителна, отстъпчива, пълна с милосърдие и с добри плодове, безпристрастна и нелицемерна (Иак. 3:13-17).* Следователно, ако жената притежава такива качества, тя е проникната от мъдрост, тя има познание.

Ето, страхът Господен е истинска мъдрост, и отбягването от зло е разум (Иов. 28:28). Такъв трябва да бъде възгледът за женското образование! Напрасно е опасението за бъдещата съдба на девойка без обичайната в обществото образование, само с религиозно настроение, че завинаги ще остане неомъжена или много ще изгуби в брачно отношение. От проникателния поглед няма да се скрие чистото злато: дори да не блести външно и каквато и непретенциозна форма да има, то винаги ще бъде предпочетено пред шлифованата мед. Ако и езичниците са умеели да отличават истинската доблест на християнските жени и с удивление казвали: “Що за чудни жени имат християните!”, как можем да мислим, че самите християни няма да отдадат нужното уважение на благонравна девойка! Но дори да се случи това, умерена в желанията си, незаета с никакви суетни мисли на честолюбието, покорна на Промисъла, тя няма да падне духом и ще бъде доволна от участието си. Често се случва да забелязваме, че семейните дела вървят съвсем не според човешките очаквания. Една девойка с най-добро образование, с всички душевни и телесни качества, с всички възможни интереси, има незавидна участ, а друга, напротив, няма в себе си нищо такова, което особено да я извисява в очите на света а на нея се пада най-бляскав жребий! Ако пък в семейната двойка понякога се съединяват еднакви интереси, с тях почти винаги са неразделни тровещите съвместния живот взаимни претенции за самоутвърждаване. Значи съдбата на девойките зависи не от образованието и фамилията им предимства, а от определението на Промисъла. И те от детинство трябва да бъдат подготвяни за всички случаи на живота, за да умеят да живеят в оскъдица и в изобилие, в щастие и в неблагоприятни обстоятелства. В това именно се състои цялата важност на християнското възпитание!

Може ли девойките да се възпитават

по чуждестранни начала?

Но пристрастили се към чуждите обичаи и отдавайки нравственото превъзходство на Запада, ние внесохме неговите начала в нашите учебници и забравихме, че с подчиняването на условията на чужд бит на нас ни се налага да вървим против собствената си природа. Та нали всеки народ има свой характер, свой дух, свои възгледи, вярвания, закони, потребности, място, взаимоотношения, следователно и свой начин на възпитание и въздействие. Както човек има някакво значение само тогава, когато в своя род, в своето време и на своето място е това, което трябва да

бъде, така и народът само тогава е достоен за уважение, когато всички негови сили се развиват съобразно със собствения му характер, природни достоинства, неизменни предимства и политическо устройство. “Пази достойнието на твоя народ казва един чужд писател и се задоволявай само с облагородяването на това, което отличава скъпоценните му качества. Уважавай древните похвални обичаи, нрави и празници на твоята страна, на твоята община, защото в тях живее народният дух, те са характеризирани с неговата природа и увековечени чрез неговите творения”. Усвоявайки чуждите особености, ние се отдалечаваме от своето предназначение и ставаме нещо средно, от което лъха космополитизъм. Затова се получава равнодушие и към задълженията на вярата и всичко родно, затова и животът няма нужното устройство. Каквото е полезно у един народ, пресадено на друга почва, дава горчиви и неприемливи плодове. Ако всички народи във всяко едно отношение бяха се уеднаквили, скоро биха изгубили народните нюанси и биха се превърнали в една безцветна маса, както речните води се превръщат в солени и горчиви, когато се сливат с морските. Преди да изгуби своята народност, Рим бил славен, могъщ, благополучен и страшен за всички, а без нея въпреки науките, образоваността и всемирното господство, престанал да бъде такъв и паднал от вътрешното брожение на инородните начала, възприети от други народи. Какво е спасило и предците ни в горчивото им робство, ако не народността? Правата вяра, безпрекословното подчинение на законите, безпределната преданост към царя, неподкупната честност, непобедимото търпение, светлият и мъдър ум, добрата и гостоприемна душа, веселият нрав, храбростта пред лицето на велики опасности и твърдата увереност, че на света няма страна, по-хубава от Русия, няма цар, по-силен от православния ето какви били техните отличителни свойства. Ако не са познавали предимствата на европейското образование, те били чужди и на онези пороци, които вследствие на сближаването ни със Запада са наводнили руската земя.

Древните руски обичаи

Най-странните обичаи на народите имат свои причини и в същността им се крие много повече благотворност, отколкото изглежда на пръв поглед. Например днешното поколение гледа на женското затворничество¹ при нашите предци като на съвсем азиатски обичай, като на най-пагубен предразсъдък. Под влияние на този предразсъдък, казват те, от една страна, огрубявали нашите нрави: невъзпирани от чувството за благоприличие, така свойствено на прекрасния пол, мъжете се отдавали на буйно веселие и

пиянство. Жените, на свой ред, имали най-ограничен кръг от понятия и не можели нито да пробудят в тях усет към изящното, нито да дадат по-добро направление на техния вкус. От друга страна, не малка вреда нанасяло на семейния живот и това, че женихът не можел да види своята невеста преди венчанието и затова браковете често пъти били нещастни. Да проверим този възглед. Да се държат жените далеч от мъжете наистина е азиатски обичай, защото семейният и общественият живот е възникнал именно на изток. Но да се смята той за предразсъдък или рожба на невежеството би било извънредно несправедливо: ще отбележим, че той по същество е от библейски тип. Всички народи са го приели заедно с Откровението. А в християнството той се е вкоренил още повече и е служел като неизменна норма за възпитание на девойките. Този древен ред започнал да се руши още в средните векове, и то на Запад, в периода на всеобщите сътресения и стълкновения на езическите идеи с християнските; едва тогава жените излезли напред и се явили в обществото. Съпоставяйки тези времена и фази на образоваността, много несправедливо би било да се твърди, че този обичай е увлякъл мъжете в груби пороци и е държал в застои умствените сили на жената. Ако допуснем това, би трябвало да се съгласим, че всички велики библейски жени, получили възпитание под негово влияние и благотворили дори на враговете си, по начин на живот и степен на разсъждение са стояли много по-ниско от героините на средновековния запад, наслаждаващи се на кървавите битки в цирковете, където човешкият живот нямал никаква цена. Ако историята казва истината, че при нашите предци християнската вяра господствала в цялата си чистота и при нейното господство те са били верни на дълга и честта, отличавали се с високи добродетели, какво право имаме да ги наричаме невежествени? Защо ще им отказваме чувството за високо и прекрасно или ще им приписваме груби пороци? А междуременно е известно, че жените им са получили възпитание в затворничество. Следователно историческите указания на някакви примери за лошо поведение или разгулен живот на частни лица от онова време свидетелстват само за слабото християнско чувство в тях, а не за това, че са станали такива от затвореното възпитание на девойките. Истина е, че жените тогава били чужди на светските знания, не били запознати със светските изисквания, но за сметка на това, проникнати от чувство на благочестие, със своите мирни добродетели напълно съответствали на своето предназначение. Самата особеност на техния живот не била безполезна за обществото: те внушавали на мъжа уважение към своя пол и по такъв начин ги облагородявали. Ако пък нравите на мъжете впоследствие наистина започнали да загрубят, ако те се предавали на буен гуляй и пиянство, това станало не поради ограничеността на понятията в женските глави, а от недостатъка на благородна дейност и религиозно чувство в мъжките сърца. Жените от най-добрите времена на Рим и Гърция също не се отличавали нито с

познание, нито с вкус, обаче това не било препятствие за успехите на нравствеността и просвещението при гърците и римляните. У нас прекрасният пол действа в обширен кръг от понятия, отличава се с изтънчен вкус и в обществото заема първо място, но дали по-успешно, по сравнение с предишното поколение, влияе върху нравствеността на мъжете? Не, днешната младеж кипи едва ли не с повече дързост и безсрамна буйност, отколкото предишната. Пък и не се ли забравят още по-често всякаква чест и приличие даже в зряла и преклонна възраст? Самата фамилиарност, възприета в общуването с прекрасния пол, малко говори в негова полза: тя изразява съчувствие към лицето, но по никой начин не свидетелства за уважение към него. Положително може да се каже, че животът на предците ни в това отношение ще бъде по-поучителен за потомството от нашия. Ето, и в обичая младоженецът да не вижда невестата си преди венчавката, се изразява същият патриархален тип. Родителската власт в древността, както на Изток, така и при предците ни, била свещена за децата; те разчитали на тяхната благословия и предвидливост толкова, че смятали за безпогрешен избора на невеста. И наистина, брачните съюзи тогава били щастливи, защото били скрепени с благословията на родителите. А днес, въпреки предварителното съгласие на жениха и невестата, изразите на взаимна любов и предварителното виждане, сключваните бракове често пъти са нетрайни. Колко разводи има в съда, колко разриви на несъгласните, колко тайни вероломства от двете страни и колко търговски сделки в това отношение! Следователно и от тази страна нашите предци не заслужават никакви укори. Те напълно разбирали цялата важност на браковете и не ги превръщали в обект на облаги, по примера на бездушните лихвари. Невестата в своя жених и женихът в невестата си виждали Божието определение. Разбира се, имало и разногласия, но те не довеждали до такива важни последици, както сега, скоро се прекратявали и се възнаграждавали с нежност от двете страни, като детски свадни. И оттук е видно, че здравината на брачните съюзи зависи не толкова от взаимното съгласие или предварителните условия на младоженците, колкото от добротата на характера и чистотата на нравите. Където няма нито едното, нито другото, там нито взаимните задължения, нито законите, които ги скрепяват, не значат нищо. Тогава нека да отдадем нужната справедливост на обичаите на нашите предци: с тях се обуздавало всяко своеволие, отстранявали се всички поводи за съблазни и разсеяност; те служели за изпитано ръководство към правда, благочестие, вяра, любов, търпение и кротост; с тях се поддържал авторитетът на родителите; с тях се охранявало целомъдрието на съпрузите, чистотата на девойките; те били опора и страж на семейната безопасност. И според това, как те губели сила, нравите видимо падали, страстите кипели: децата започнали да спорят за права с родителите си, жените и девойките се устремили във

естествените условия на своя живот, а това предизвикало сътресения в обществото.

Заключение

Бащи и майки! Запечатайте в паметта си истината, установена от опита, че вашите дъщери ще дължат щастието си не на бъдещите съпрузи, не на тяхното състояние и богатство, а на своите добродетели и благонравие, че тези добродетели са най-добрата зестра, която те трябва да донесат на мъжете си. Възможно е някога да изгубят всяко друго щастие, но никога няма да изгубят това, което е събрано и се пази в собствените им души. Поставете си за правило да ги възпитавате не по духа на този век, а по указанието на Божието слово и примерите на благочестивите предци. Пазете ги внимателно като скъпоценни залози за народното благоденствие. Нека те растат и хубавеят под вашата стряха в невинна простота и на народна почва, като се хранят с чистите стихии на благочестивия живот и коренните руски обичаи, без примес на чуждоземни стихии. Ограждани с Божия страх, те ще съзреят и ще принесат плодове, достойни за вашите грижи. *Защото друга основа на възпитанието никой не може да положи, освен положената, която е Исус Христос (1 Кор. 3:11).*